

ÄLVRÄDDARNAS SAMORGANISATION 2009

ÄLVRÄDDAREN

STRÖMMANDE VATTEN - LEVANDE LANDSKAP

Energibehov och klimatomål / Miljöprocessutredningen

4

18

6

8

14

16

ÄLVRÄDDAREN utges av
Älvräddarnas Samorganisation
med ett nummer årligen

INNEHÅLL NUMMER 2009

- 3 INBJUDAN TILL SAMORGANISATIONENS ÅRSMÖTE** den 27-28 juni 2009
- 4 FRÅN BRANDKÅRSUTRYCKNING TILL PROAKTIVT MILJÖARBETE**
Christer Borg
- 6 ENERGIBEHOV OCH KLIMATMÅL**
Christer Borg
- 8 KULTURSPÅR VID NORRLANDSÄLVARNA**
Åsa Lundberg
- 12 MILJÖPROCESSUTREDNINGEN**
Lars Lindström
- 14 MILJÖPROCESSUTREDNINGEN**
Kap 11 Vattenkraft Riksintresseklassning av älvar och omprövningarna
- 16 URSKOGSSTRÖMMEN**
Lars Norman
- 18 AVANCERAT LAXFISKE**
Ny bok av *Pelle Klippinge*
- 23 MATERIAL FRÅN ÄLVRÄDDARNA SPONSRADE FÖRETAG**
- 24 SPONSRADE FÖRETAG**

*Framsida: Skogsvattenmagi.
Foto: Lars Norman*

Manuskript, debattinlägg, brev etc är mycket välkomna. Foton, kartor och illustrationer är synnerligen önskvärda

Medlemsavgift 2009

Enskild person 100:-
Familj 125:-
Organisation, klubb etc 200:-
Stödjande företag 500:-
Plusgirokonto 73 65 73-7

Redaktion

Lars Lövgren
Granvägen 26, 922 32 VINDELN
Tel/fax: 0933-613 78
lars.lovgren@alvraddarna.se

Olov Jonsson
Gammelgården 43, 952 92 KALIX
Tel/fax: 0923-793 70
olov.jonsson@alvraddarna.se

Huvudadress

Älvräddarnas Samorganisation
Gammelgården 43,
952 92 KALIX
Tel: 0923-793 70
www.alvraddarna.se

Ordförande

Kerstin Rönqvist
Bredviksvägen 34
952 97 KALIX Tel: 0923-220 81
kerstin.ronnqvist@snf.se

Informationssekreterare

Lars Lindström,
Basvägen 7, 933 34 ARVIDSJAUR
Tel: 0960-218 21
ll.ajf@home.se

Medlemsregister

Lars Lövgren
Granvägen 26
922 32 VINDELN
Tel/fax: 0933-613 78
lars.lovgren@alvraddarna.se

Layout Tomas Svensson

Tryck Trydells tryckeri,
Laholm 2009

Välkommen till

Älvräddarnas Samorganisations årsmöte vid Storforsen Hotell vid Piteälven 27–28 juni 2009

Årsmötet hålls lördag 27 juni med start kl 15.00.

Vi planerar gemensamma aktiviteter vid Storforsen lördagskvällen och en utflykt till Trollforsarna i Piteälven under söndagen – mötesmiljön är storslagen!

PROGRAM

Lördag

Frukost
11.00 Styrelsemöte
Lunch
1500 Årsmötesförhandlingar
Paus
Christer Borg: Fiskvägar i utbyggda vattendrag
Middag
Utflykt till Storforsen

Söndag

Frukost
Utflykt till Trollforsarna
Lunch ute vid forsen
15.00 Avslutning

Boende

- Hotellet - dubbelrum (2 pers.)
825 kr inkl. frukost
- Äldre 2- bäddsstugor med WC och dusch i service-byggnad (350 kr/stuga).
- Nybyggda 4-bäddsstugor med hög standard (1295 kr/stuga).

För stugboende: eget sänglinne och städning.
Stuggäster erbjuds frukost i hotellets restaurang för 85 kr/pers.

Del av boende- och måltidskostnaderna kommer troligen att subventioneras.

Matfrågan kan man lösa själv eller välja hotellets erbjudanden:
Kaffe/te med smörgås – 50 kr;
Frukost – 85 kr; Lunch – 87 kr; Middag – 195 kr.
Restaurangen har öppet alla dagar 12.00 – 19.30.

För tågresenärer Lämplig förbindelse med nattåg från Stockholm fredagen den 26/6 är tåg 92 med avgång kl. 20.42 och ankomst till Älvsbyn kl. 10.10. Bilhämtning där måste bokas vid anmälan. Se nedan.

Anmälan

Anmälan till årsmöteshelgen görs till Kerstin Rönnqvist, tel 0923-220 81; 070-518 30 58 eller epost: kerstin.ronnqvist@snf.se .

För bokning av rum eller stuga ring skyndsamt Storforsen Hotell (0929-721 00).
OBS! Meddela vid bokningen att du ska delta i Älvräddarnas årsmöte.

TEXT CHRISTER BORG

Från brandkårsuttryckning till proaktivt miljöarbete

I EN ANNAN ARTIKEL i denna upplaga av Älvräddaren skriver *Lars Lindström* om miljöprocessutredningen och arbetet runt detta. Kort kan man säga att regeringsdirektivet som låg till grund för utredarens arbete i princip låste fast nuvarande produktion i vattenkraftverken. Anledningen till denna låsning är att en del intressegrupper, till exempel Svensk Energi, kraftbolagens lobbyorganisation, bestämt hävdar att vattenkraften behövs för att reglera den planerade vindkraften, något som baseras på en icke remitterad rapport från Svenska Kraftnät. Tyvärr gav energimyndigheten ut en rapport hösten 2008 som till stora delar stödjer dessa tankar. Dock har en del energikunniga personer starkt kritiserat rapporten från Energimyndigheten; dels använder myndigheten icke verifierade uppgifter och gör lösa antaganden om energibehov i framtiden som inte har grund i några data och dels har de saxat styckevis ur Svensk Energis mardrömsliknande rapport från 2005 om vad som skulle hända om alla vattendomar samtidigt omförhandlades. Ett sådant scenario är fullständigt i avsaknad av verklighetsförankring eftersom Kammarkollegiet som är de enda som kan föra talan i omförhandlingar inte har resurser i dagsläget för att ens omförhandla en enda hel älv...

Det man däremot kan säga är att vi utan problem faktiskt skulle klara både klimatmål och energibehov även om vi skulle lyckas med detta att omförhandla samtliga domar.

Se annan artikel i detta nummer om energieffektiviseringar som den bästa metoden att möta klimathotet...

Just nu pågår på skilda håll i Sverige en del aktiviteter i riktningen att återställa något av det som skadats på vattenkraftens altare, bland annat i Klarälven där man nu ska utföra undersökningar för att se över vilka områden som kan ha kvar möjligheter som lekområden för lax. I Ljusnan har man i Bollnäs kommun lyckats med konststycket att få en politisk majoritet från vänster till höger för lax i älven. Det har gått så långt att vid ett tillfälle när Fortum klagade på att ett krav om spillvatten i torrfåra för att klara fisken skulle innebära för dålig ekonomi för Fortum kontrade kommunen med: "Då får vi tacka för den här tiden, det är bara att riva ut dammen!" Ännu så länge har detta inte skett, men det är ett bra exempel på en modig kommun...

SLU i Umeå har precis presenterat ett förslag för Bollnäs kommunen där man helt enkelt river ut två befintliga dammar och ersätter dem med en ny damm som enbart får utnyttja extremflöden vintertid, vilket skulle innebära att den ekonomiska förlusten för Fortum skulle minskas, elproduktionen ökas, samtidigt som fiskvägar skulle byggas och därmed gynna akvatisk ekologi.

Även i Ångermanälvens avrinningsområden pågår aktiviteter. Förutom att Vojmån nu har räddats tack var segern i folkomröstningen i november 2008 har parallellt ett arbete pågått under namnet Model Forest. Model Forest kommer från

Canada och är en idé där man försöker få de näringar som utnyttjar naturresurser i områden med ursprungsbefolkning att samarbeta i projekt med dessa för att också ta hänsyn till deras behov av orörd natur.

I det svenska fallet fick man pengar från bland annat Vattenmyndigheten och Naturvårdsverket

för relativt små medel kan stora miljövinster skapas i hårt reglerade vatten, i detta fall alltså med Vojmån som exempel. Med tanke på de otroliga vinster som kraftbolagen gör på de vattenkraftverk som nära nog alla är avskrivna är kostnaden mycket blygsam...

I Sollefteå kommun, i andra

för att göra en studie om fiskvägar i reglerade vatten. En slutrapport, "Åtgärdsplanering i reglerade vattendrag", har presenterats i januari och kan laddas ner i sin helhet från nätet. Vad man kan visa är att

ändan av Ångermanälven, har undertecknad tillsammans med Thorsten Laxvik (inte taget namn!) och Lennart Norström drivit frågan om en förstudie i Fax- och Ångermanälven. I skrivande stund ska

frågan om en sådan förstudie, utförd med dykinventeringar och moderna metoder, tas upp i kommunstyrelsen. Som det verkar efter att ha samtalat med politiker från alla partier, kommer frågan att gillas, det vill säga förstudien har stora chanser att bli av. Finansiering ska sökas från Vattenmyndigheten och Naturvårdsverkets pott för biologisk mångfald. Hela arbetet med detta har varit strategiskt målinriktat med föreläsningar för samtliga fiskevårdsområden där forskare från SLU i Umeå har presenterat vilka möjligheter som idag finns för att lyckas med fiskvandring både upp- och nedströms. Faktum är att man idag kan visa verkliga exempel på över 90 % överlevnad för vandrande fisk, något som ansågs vara en omöjlighet bara för några år sedan. Vi har också bjudit in företrädare för de politiska partierna i kommunen till informationskvällar där fakta runt de tekniska framstegen presenterats, interfolierat med fakta från nya utredningar från Nutek som visar på enorma potentialer för sportfiskerelaterad besöksnäring.

Och det är detta som jag vill komma till med tanke på rubriken för denna artikel. Jag tror att vi älvräddare måste gå från enbart brandkårsuttryckningar till att faktiskt ställa oss på biologernas sida och kräva att svensk miljölagstiftning och svenska riksdagsmål om biologisk mångfald faktiskt efterlevs! Vi måste fortfarande vara brandkår, inte tu tal om det, bland annat Arjeplogsströmmarna hotas just nu av ny vattenkraftsutbyggnad, allt under falsk klimatflagga, men vi bör också vara proaktiva. Då ställer vi nämligen kraftindustrin i den position som de försöker måla in oss i, nämligen "Nejsägarens". Då får det bli de som säger nej till de miljömål som vi kräver ska uppfyllas genom fiskvägar i de utbyggda vattendragen.

Från "Nej till vattenkraft" till "Ja för biologisk mångfald i de utbyggda vattendragen"! I gruppen runt Fax- och Ångermanälven tänker vi stjäla miljöprocessutredarens nomenklatur och kalla våra älvar för "riksintressen för återställande av lax- och havsöring"...

TEXT CHRISTER BORG

Energibehov och klimatmål

Idag far Svensk Energi, de svenska kraftproducenternas intresseförening, fram med påståenden som att vi behöver mer vattenkraft för att vi bygger ut vindkraften. De vill, på samma sätt som moderaternas miljöarbetsgrupp, få det att se ut som en intressekonflikt mellan naturvård och klimatmål.

FÖR DE SOM är utbildade i biologi eller som av andra skäl är insatta i frågorna är detta givetvis enkelt att avslöja som falska argument. Kraftindustrin vill egentligen bara göra som vanligt och deras miljöengagemang är högst marginellt och kan snarast beskrivas som en tilläggshandling på marginalen. Enklare uttryckt gör de små saker för miljön så länge det inte på något vis hotar deras vinst. Däremot gör de nästan vad som helst **mot** miljön om det gagnar deras vinst...

IPCC som är FN:s organ för klimatfrågor och vars rapporter allt internationellt klimatarbete bygger på menar att det viktigaste och bästa vi kan göra är att **energieffektivisera**. Det innebär att vi privat och i industri kan ha samma levnadsvillkor och samma produktion men med mindre energi. Tekniken har funnits sedan länge och ny teknik kommer hela tiden. Potentialen ligger någonstans runt 30-50 % av dagens energikonsumtion i EU. Detta är också en potential och möjlighet som finns i Sverige. Att den inte lyfts fram mer än den gör beror till stor del på att de som vill att vi konsumerar mer istället för mindre har stora resurser att föra fram sitt budskap, pengar som emanerar från dina och mina elräkningar.

Så svaret på hur vi möter klimatförändringarna är inte att bara fortsätta att producera mer energi, även om den i sig är förnybar, utan svaret är att vi ska minska behovet utan att för den skull minska på levnadsstandard.

Att vi behöver mer vattenkraft för att vi bygger ut vindkraften är ett påstående som har att göra med det så kallade reglerbehovet. Vindkraften levererar el i förhållande till hur det blåser och samtidigt är det viktigt att balansen mellan det som produceras och det som konsumeras är bra. Alltså måste vi ha en annan kraftkälla som går in och täcker när vindkraften varierar i produktion en byig dag. Rent tekniskt är vattenkraften väldigt bra för detta, då den kan gå från noll till full effekt inom loppet av mindre än en minut. Dessbättre klarar befintlig vattenkraft enligt expertberäkningar att reglera mycket mer än planerade 30 TWh vindkraft i Sverige. De som tar reglerbehovet till förevändning för mer vattenkraft-exploatering är alltså snett ute. Som vi alla vet (även kraftbolagen) är vattenkraft inte miljöanpassad förutom just vad gäller relativt låga koldioxidutsläpp.

Alltså måste vi hitta andra lösningar än att bygga mer vattenkraft och dessa finns. I Tyskland och

Danmark pågår storskaliga projekt med så kallade Smart Grids. Detta är tekniskt avancerade nät där små producenter av el kan kopplas in och stötta varandra. De som producerar mer än vad man gör av med momentant levererar ut detta till det "smarta nätet" och får betalt för det. I Sverige läggs just nu ett förslag som ska göra det enklare för privatpersoner att installera små vindkraftverk eller solcellspaneler hemma (se länk efter artikeln) och då är Smart Grids ett sätt att utnyttja detta fullt ut. I en snar framtid med bilar som helt eller delvis drivs med el kommer också batterikapaciteten i batterierna vara något som kan användas i dessa Smart Grids. Faktum är att denna batterikapacitet och alla annan småskalig produktion tillsammans enbart i Sverige kan ha en effekt motsvarande eller mer än ett helt kärnkraftverk, eller för att ta ett exempel som mer berör vårt område, älvar; en till två helt utbyggda älvar av Ångermanälvens storlek.

Ett annat sätt att "reglera" behov och konsumtion är effekt-

styrning hos konsument. Detta har funnits tidigare i form av dygnstaxa på elen. Billigare ström på natten för att få folk att köra tvättmaskiner och annat då, helt enkelt ett sätt att fördela konsumtionen för att ta bort toppar. I dag är detta ännu enklare med de smarta elmätare de flesta redan fått. Ännu mer avancerade finns redan och man kan tänka sig att den enskilde konsumenten knappar in prioriteringsordningar för sina elbehov. Upp till ett visst pris per kWh kan man köra allt upp till sin huvudsäkring, men sedan kan man själv lägga in att vissa grupper av elförbrukande apparater får vänta om priset går över en viss nivå.

Om vi tar våra miljölagar och riksdagens miljömål på allvar och dessutom utbildar våra miljödomstolar så att de dömer efter lagboken och inte efter gammal praxis kan vi utan att riskera vare sig klimatmål eller energibehov lugnt ta fem procent av det vatten som idag till hundra procent slukas av vattenkraften. Då kan vi återskapa förlorade biologiska värden i de flesta utbyggda älvar och vattendrag, vilket i sin tur skulle ge basen åt en näring, sportfisketurism, som

har enorma potentialer till ny selsättning. Ur en rapport gjord åt Nutek kan man härleda att kanske drygt 4 000 arbetstillfällen kan skapas enbart i de få vattendrag som inte är utbyggda. Tänker vi oss ett återställande i möjligaste mån i majoriteten av de utbyggda vattendragen kanske potentialen är mellan 10 000 och 20 000 arbeten samtidigt som vi får massor av fina fiskevatten med livskraftiga lax- och havsöringsstammar.

Kan det bli bättre? Biologiskt restaurerade älvar, bra fiske, nya arbeten och ett klimatarbete baserat på biologi och miljövard i skön samexistens. Men då måste vi tillsammans avslöja de falska klimatprofeterna; de som håller klimatfrågan som gisslan bara för att få fortsätta som vanligt med att förstöra natur för sina ensidiga företags-ekonomiska vinster...

DN om egen el: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/nytt-stod-kan-ge-dig-egen-el-1.857422>

TEXT ÅSA LUNDBERG, ARKEOLOG
VID VÄSTERBOTTENS MUSEUM

Kulturspår vid norrlandsälvarna

Vid våra norrländska sjöar och vattendrag finns rikligt med kvarlämnade spår i marken efter våra förfäders liv i dessa trakter. Norrlands inland har till skillnad från de stora jordbruksbygderna kvar mycket av det ursprungliga landskapet och man kan fortfarande se landskapets former och växtlighet som det tedde sig redan under förhistorisk tid. Då förstår man också varför vissa platser var och fortfarande är attraktiva för människan. Människorna har alltid valt att bosätta sig vid vattendrag. Vissa sträckor av älvar och åar är kantade med tomter både för permanentboende men kanske ännu mer för fritidsboende – och i många fall är det samma platser som valdes förr.

*Boplats – avslag. Stenmaterial från en strandnära boplats. Främst består de avslagna stenskärvorna av kvartsiter och kvartssten. De finns kvar på boplatsen och är spår efter tillverkning av stenverktyg under sten- och bronsålder.
Foto: Christer Hägglund/Skellefteå museum.*

Alla dessa kulturspår vid stränderna har inte alltid varit kända. Vid tiden för vattenkraftsutbyggnadens start på 40-talet var kunskapen om Norrlands förhistoria mycket sparsam. Kustens gravrösen var kända och fornfynd hade hittats i åkrar, men den första boplatsen i Norrland hittades först år 1888. Fram till 1950-talet var det endast ett fåtal personer, bl a två hängivna amatörer, O B Santesson och K Tinnberg, som var sysselsatta med att registrera boplatser och fynd. Deras insatser tillsammans med starka protester från Jämtlands museum mot att stränder förstördes av vattenregleringarna, var en viktig förutsättning för att man började undersöka fornminnen innan de förstördes. Riksantikvarieämbetets arbete bidrog också till att Vattenfall i slutet av 40-talet införde kulturhistoriska undersökningar i alla sina vattenregleringsföretag. Resultaten från dessa undersökningar är idag av stort

värde då både etnografiska och arkeologiska undersökningar dokumenterades med beskrivningar och fotografier av hög kvalitet.

Tack vare att Sverige sedan 1666 har en lag som skyddar fornminnen, sannolikt den äldsta i världen, har allt detta varit möjligt att genomföra. Lagen skrevs i modern form år 1942. Den innebär att det är allas vårt ansvar att värna våra fornlämningar och alla, kända och okända, är skyddade av denna lag men många otydligheter kvarstod inledningsvis. Fornminnen fick ej förstöras, skadas eller övertäckas utan tillstånd, men vem skulle betala och för vad? I början krävdes en del kompromisser för att kraftföretagen skulle bekosta inventeringar av nya, okända fornlämningar men acceptansen ökade efter hand. Länsstyrelsen är idag den instans som beslutar att en

inventering måste göras och som ger tillstånd till borttagande av fornlämning genom en arkeologisk undersökning.

De undersökningar som utfördes inom Västerbotten inför vattenkraftsutbyggnaden påbörjades redan i mitten av 40-talet men under 50- och 60-talen gjordes merparten av arbetet.

20 år senare hade Västerbottens inlandskommuner, vars sjöar och vattendrag förändrats för att ge elektricitet till landet, sett hur allas vårt kulturarv spolats bort genom den stranderosion som regleringarna orsakade. En gemensam skrivelse från dessa kommuner ledde till att Landstinget gav länsmuseum i Västerbotten i uppdrag att arkeologiskt undersöka, och därmed rädda, en del av de hotade lämningarna. Arbetsmarknadsstyrelsen bekostade undersökningarna och kunde också därmed ge ett stort antal personer i kommunerna arbete i projektet och en möjlighet att få lära sig en hel del om sin förhistoria av de arkeologer som ledde arbetet. Projektet startade 1975 och fick namnet "Arkeologi vid reglerade sjöar och vattendrag i Västerbottens län".

Resultaten av projektet visade att inlandets stränder i vissa delar var "nerlusade" av spår från förgångna tider. Ett av dessa områden var småsjöarna Maksjön och Varris som hör till sjön Malgomaj i Vilhelmina kn. Den första inventeringen av Malgomaj gjordes 1954 och då hittades 37 boplatser. Av dessa undersöktes 6 boplatser genom utgrävningar och en stor mängd

Övre bild Stalon, pågående undersökning av husgrund från stenålder.

Mitten vä Stalon vid sjön Malgomaj i Vilhelmina. På båda sidor vattnet finns rikligt med boplatser från olika perioder. I Stalon har ett 10-tal husgrunder från stenålder påträffats och vissa har också undersökts arkeologiskt.

Mitten hö Sjön Varris i Vilhelmina, visar pågående utgrävning av en boplatser på en överdämd strand.

Under Sjön Varris i Vilhelmina som visar stränderna efter sjöregleringen. I förgrunden en härd som hålls intakt av en trädrog.

De arkeologiska undersökningar som gjordes i Västerbotten vid reglerade sjöar och vattendrag innebär att det var enbart under tidig vår, innan magasinerna fylldes med vatten, som vissa boplatser kunde undersökas. Ofta steg vattnet i snabbare takt än fornlämningen grävdes ut. Vilhelmina kn.

fynd visade att området hade varit bebott under hela förhistorien från stenålder till järnålder. Efter 1975 års projekt hade Maksjön, där en enda boplatz hade hittats tidigare, fått 133 framspolade boplatser och fyndplatser. Inventeringarna och de arkeologiska undersökningarna vid Malgomaj, Vojmsjön och tillhörande älvsträckor och småsjöar utgör därmed ett utomordentligt facit över hur rik vår landsdels förhistoria är.

De äldsta spåren består av mindre stenföremål som hittas på stränderna, framför allt skrapor för skinnberedning. Möjligheterna att datera dessa ges om de hittas intill en samtida härd eller kokgrop där daterbart träkol har bevarats. Vi har hittat spår som daterats till ca 7000 år f Kr, dvs de är minst 9 000 år gamla. Ett problem med fynden i norra Sverige är att de inte har sorterat sig stratigrafiskt. De äldsta fynden ligger inte djupare ner i marken än de yngre, utan alla fynd från olika tider kan ligga på samma nivå i marken, ofta direkt under torv eller ytligt på stranden. Således ligger en krukskärva från järnålder intill en skrapa från äldsta stenålder och en framspolad sandstrand kan innehålla 9000 år av mänskliga spår. Med åren har vi löst detta problem och kunskapen om våra tidiga för-

fäder är idag mycket stor vad gäller inlandet.

I södra Sverige har förfäderna benämnts "kulturer". Häruppe vid våra älvar hade vi inte gett dem kulturbenämningar, här pratar vi om människor och folk. De tidigast anlända efter att isen försvann vet vi inte så mycket om. De har lämnat sporadiska spår vid stränderna i fjällområdet och framför allt vid stränder i skogslandet. Oftast handlar det om härdar och kokgropar och vissa stenföremål som vi vet är mycket tidiga former. Vid kusten har vi ännu bara hittat ett fåtal av de äldsta boplatserna, bl a en boplatz i Flurkmark vid Fällforsån där man bodde vid en havsvik när havet nådde 100 m högre än idag. Fler platser kommer med all säkerhet att hittas med tiden.

Inlandets äldsta boplatser ligger oftast på samma platser som senare kommer att användas av de människor som byggde ordentliga hus. Husen började de bygga för ungefär 6500 år sedan på ett sätt som gör att vi idag kan återfinna dem. De grävde ner golvytan en halv meter i marken, reste en kätaliknande byggnad och slängde sina sopor runt väggens utsida. Skräpet bestod av matrester i form av benbitar från bytesdjuren och kol från härderna men framför

allt av skörbränd sten som man haft i härderna/kokgropen i husets golv. Den spruckna stenen rensades ut när den blivit för liten och inte längre höll värmen som stenar annars gör mycket effektivt. Därför syns idag husen som en större grop med en meterhög vall runt gropen, tidigare kallades dessa skärvstensvallar. Den ser nästan ut som en alltför stor fångstgrop – en annan fornlämning som finns i tusentals i inlandet. Fångst av älg var nämligen det som man främst levde av. Älgen gav både mat, skinn och material till redskap av ben och horn och den hade även en symbolisk funktion. Många avbildningar av älgen finns i form av målningar, ristningar och som utsmyckning på skifferföremålen. Men även fångst i vatten måste ha förekommit. I en husgrund i Sorsele påträffades fem nätsänken i en behållare som tolkats som en korg. Näten kan ha varit för fisk men kanske också för bäverfångst.

Husen som vanligen är 3 eller 5 st på en plats, ligger alltid nära vatten och de beboddes sannolikt bara vintertid. Ofta ligger dessa vinterbyar vid strömmande vatten med ställen där isen inte lägger till och där man kan hämta färskt vatten vilket måste ha varit en stor fördel.

Sommartid flyttade flera vinterbyar till platser som genom vattenleder strålade samman. Så är fallet vid Varris och Maksjön i Vilhelmina som tidigare nämndes. Här samlades människorna från vinterbyarna i Stalon, Dalasjö, Gråtanån och Volgsele som alla är förbundna med varandra via vattenleder. Vid Maksjön och Varris finns boplatser från samma tid som byarna existerade, alltså för 6 500 år sedan och under mer än 2000 år framåt i tid. Man flyttade, precis som vi gör idag, till sommarhuset. Vid dessa sjöar fiskade man och samlade ätliga växter men även älg och bäverben har hittats i boplatsmaterialet. Andra platser vid älvsystemet kan också ha utgjort sommarboplatser och vattenvägarna utnyttjades sannolikt flitigt. De fungerade bra sommar som vinter.

Den följande perioden, dvs under den tid som allmänt kallas bronsålder, sker delvis stora förändringar men

till viss del fortgår livet som förr. Boplatserna ligger ofta kvar på samma ställen, men de gamla husen används inte längre. Nya föremål tillverkas då tekniken har utvecklats och nya impulser har spridits över landet. Vi ser framför allt att en ny teknik att tillverka pil- och spjutspetsar utvecklats. Tidigare gjordes pilspetsar främst av skiffer men kanske även av små vassa spetsar av kvarts och kvartsit och naturligtvis av horn eller ben. Under bronsålder börjar man tillverka mycket fint huggna spetsar av kvartsit med en helt ny metod som används över ett stort område från Ryssland och i hela Norden. Materialet i andra områden är ofta flinta men hos oss finns den fina kvartsiten som råmaterial. Spåren efter tillverkningen syns tydligt i högar av restmaterial från tillverkningen. De små stenflisorna som huggs bort hittas i samlingar vid stränderna, sk verkstadsplatser. Råmaterial hittas uppe på fjället eller inne i skogen men bearbetningen sker vid sjöstranden. Tydligt under denna period är också att kontakterna med andra områden av världen ger avtryck. Material från främmande områden blir allt fler i fyndmaterialet, föremål av rysk och sydsaskandinavisk flinta, bronser och andra främmande material och former har hittats. Kommunikationerna med omvärlden ökar väsentligt. Hur kommunikationerna genomförts är vi osäkra på men vatten har alltid varit viktiga för samfärdsel, flytande som fruset.

Som tidigare nämnts så är sjöarna Maksjön och Varris ett gott exempel på vår rika förhistoria. Under åren efter dämningen samlades många strandfynd in av en intresserad lokalbefolkning. I andra områden har kanske ingen haft denna kunskap och mycket har därmed gått förlorat. De föremål från järnålder som har hittats här är både av vanliga typer medan andra är mycket ovanliga. En spännande men också relativt vanligt förekommande fyndtyp är asbestkeramik. Flera av boplatserna vid Maksjön-Varris hade fynd av keramik. Några av dessa krukskärvor hade även

spår av sammansmält slagg vilket tyder på metallhantering av antingen brons eller järn under samma period, dvs ca 500-300 f Kr. Keramiken hittas på många andra platser men det är sällsynt att en hel kruka hittas. Hittills har en kruka från Kultsjön kunnat rekonstrueras. Den var ca 30 cm hög och hade dekorerad utsida.

Ovanliga och spännande fynd är ett fint halsband med pärlor av glas och ett bronsspänne som hittades i vad vi tror var en sönderoderad grav vid Maksjön. Smycken av den här typen är inte tillverkade lokalt och de tyder på långväga kontakter men också på vandrings- och handelsleder mellan öst och väst, nord och syd. Ungefär samma datering, ca 600 -800 efter Kristus, ges en samling järnföremål som hittades i Varris. Fynden bestod av en holkyxa, en köttgaffel, en rasp samt järnkrokar och kedjor. Liknande föremål har hittats i övriga landet och ofta i gravar. Tanken att en kommunikationsled mellan Bottenviken och Atlanten har gått längs Ångermanälven och även längs andra vattendrag stärks av dessa fynd. Husen hittas inte under denna tid, sannolikt byggda man sitt hus på ett sätt som ger mycket diffusa spår. Däremot finns stora gropanläggningar fyllda med sten och stora kolbitar, sk jordugnar, men vars funktion vi inte kan säkert utröna.

Fortsatt hittas spännande fynd, det mesta vid vatten. Läns museets logotyp är en avbildning av ett sådant. Det består av en bronslänk från 1100-talet som hittades vid Vindelälven tillsammans med flera andra föremål, bl a ett fågel-hänge, ett dräktspänne och en läderpung i vad vi tror var en grav

Ju närmre vår egen tid vi kommer desto glesare tycks fynden bli. Medeltiden behöver lyftas upp i ljuset. Vi saknar kunskap främst vad gäller den vanliga människans liv. Under senare år har dock en spännande gårdsanläggning undersökts i Agnäs vid Öreälven och andra intressanta platser har hittats i Jämtland. Viktiga lämningar från denna

Ostnåset: foto från Åskilje i Storumans kn. Från Riksantikvarieämbetets undersökningar på 60- 70-talet. Foto Riksantikvarieämbetet. ATA.

Torrböle. Vid en forssträcka i Öre älv i Nordmalings kommun där hållristningar upptäcktes 1998 på en fin stenhäll. Foto: Christer Hägglund/Skellefteå museum.

tid är hamnar i kustområdet, skid- och båtfynd liksom samiska gravar och även offerplatsfynd med smycken och metaller av mässing, järn, brons, silver och bly. Många av föremålen i både gravar och på andra fyndplatser visar på kontakter långt utanför landets gränser. Sammantaget har mycket stor kunskap samlats in genom åren och fortsatt hittat vi ständigt mer.

Förutom alla tusentals fångstgropar och många av de samiska lämningarna så finner vi huvudsakligen vår förhistoria vid platser nära vatten. Det är här människan genom alla tider valt att bosätta sig, arbeta och färdas. Städerna anlades vid viktiga handels- och marknadsplatser och här är både hav, sjöar och älvar en del av handelns kommunikationsvägar. Genom vattnets användning för energi har en stor mängd kunskap om vår förhistoria framkommit men tyvärr också till priset av förstörda stränder och ett bortspolat eller dränkt kulturarv.

TEXT LARS LINDSTRÖM

Miljöprocessutredningen

FÖR ATT FÖRENKLA och samordna prövningen av ärenden enligt miljöbalken och Plan- och bygglagen tillsatte regering 2007 den s.k. Miljöprocessutredningen. Den skulle bl.a. se på behovet av en ny instansordning och ett samordnat dömande vid miljödomstolarna och fastighetsdomstolarna. Genom tillägg fick utredningen också i uppdrag att utreda författningsändringar i fråga om följande direktiv:

- förnybar energi (vindkraft och vattenkraft; bl.a. bestämmelser som påverkar produktionen av förnybar energi och lämpligheten att ändra dessa för att *främja en hög produktionskapacitet* i vattenkraftverken utan att undergräva miljömålen eller möjligheterna att beakta det allmänna fiskeintresset)
- vattenverksamheter
- riksintressen enligt 3 kap miljöbalken
- miljökonsekvensbeskrivningar samt
- samordning av bestämmelserna när det gäller prövningen av vattenmål och vanliga miljömål bl.a. när det gällde 11 kap miljöbalken

Uppgifter om förlorad energi styr utredningen

Regeringen påpekade dock uttryckligen att de skyddade älvarna i 4 kap miljöbalken skulle utredningen inte beröra. Däremot bad man utredningen speciellt titta på om bestämmelserna för omprövningar skulle kunna ändras, så att inte alltför mycket energi förlorades vid bl.a. ändrade tappningar. Man hade fått en oroande uppgift, som det senare visade sig grovt felaktig, från kraftindustrin om att om alla gamla kraftverk omprövades skulle mer än 3 TWh förloras (max 5 % av vattenföringen). Långt ifrån alla gamla kraftverk har nämligen praktiska möjligheter som medger några nämnvärda förbättringar även med stora tappningar och åtgärder. Därför blir förlusterna långt mindre.

Förslag om stopp för omprövningar stoppat

Ämnet vattenkraft och vattenverksamheter var emellertid så stort att utredningen fick en särskild utredare tillsatt. Till den delen av utredningen knöts också en särskild expertpanel bestående av företrädare för kraftindustrin, miljöorganisationer, domstolsväsendet, departement och myndigheter som naturvårdsverket och kammarkollegiet. Där var också Älvräddarnas samorganisation representerad genom mig. Tre expertsammanträden hölls och utredningen fick utstå mycken kritik för sina i långa stycken långtgående och för miljön förödande förslag. Bland de mest diskuterade var förslaget att ta bort nuvarande bestämmelsen att kraftbolagen kan få avstå upp till 5 % av vattnet för miljöns skull vid omprövningar. I praktiken skulle detta ha inneburit ett totalstopp för allt vad omprövningar hette i alla stora älvar. Utredningen motiverar också stoppet för omprövningar med att mycket vattenkraft behövs för att reglera vindkraften, Problemet där är emellertid inte energitillgången utan effektutgången via överföringsmöjligheterna i kraftledningarna. Det visar också siffror från Svenska kraftnät, vilket utredningen emellertid bortser från.

I denna del tvingades utredningen i sista stund att backa, troligen efter kontakter med departementet, eftersom det skulle ha gått på tvärs mot miljömålen och EU:s vattendirektiv och mot riksdagens uttalande om utökade vandringsvägar för fisken förbi kraftverken. Man förslår därför inte någon ändring av nuvarande omprövningsbestämmelser

Riksintresseklassning av älvar

Det som blir kvar av utredningens förslag är emellertid en uppmaning till regeringen att uppdra åt Energimyndigheten att utse vilka älvar som är av riksintresse för vattenkraft-

produktion. Enligt utredningen kan Energimyndigheten själva göra detta redan idag. Sedan ska en avvägning göras mot andra riksintresseanspråk. Utredningen anser att i vart fall de befintliga kraftverken i de stora älvarna är av riksintresse ur energisynpunkt. Men man utesluter inte att även outbyggda älvar skulle kunna vara det. Utredningen för också ett resonemang om särskilda avvägningsregler som skulle gör att man vid prövningen skulle kunna ta större hänsyn till energiintresset. Något förslag till regeringen lämnas emellertid inte i denna del eftersom de troligen skulle strida mot miljömålen och ramdirektiven för vatten på ett sådant sätt att det strider mot regeringens direktiv.

Däremot föreslår man att en ny utredning tittar på hur man skulle kunna ändra bestämmelserna i 1, 2 eller 3 kap i miljöbalken så att produktionskapaciteten i vattenkraftverken gynnades eller t.o.m.

fick ett företräde vid miljöprövningen. Som synes är utredningen uppseendeväckande omedveten om den historiska utbyggnadsepoken, där miljön i över hundra år fått ge vika för kraftsidan i nästan samtliga utbyggnadsprojekt. Utredningens resonemang och förslag innebär ju att den något bättre balans mellan kraftintresse och miljöhänsyn som steg för steg under decennier arbetats fram i riksdagen plötsligt skulle raseras.

Utredningen föreslår också att frågan om hur all förnyelsebar energi ska gynnas ska utredas i särskild ordning.

Samhällsekonomiska lönsamheten enl. kap 11.6

I miljöbalken finns en särskild bestämmelse kap 11.6 som avser bara vattenverksamheter och vattenkraft där det krävs att ett projekt måste uppvisa en samhällsekonomisk lönsamhet som uppväger ska-

dorna för att det ska kunna tillåtas. Denna bestämmelse tillkom en gång vid den nya vattenlagens tillblivelse för att göra det möjligt att genomföra även olönsamma projekt, t.ex. flottledsrestaureringar.

Utredningen anser att denna bestämmelse gynnar miljön. Vi som varit med länge har emellertid istället uppfattat den som en typisk utbyggnadsparagraf eftersom knappast något projekt avslagits för att det varit olönsamt. Däremot har domstolarna ofta sagt ja på grund av denna paragraf. Enligt min mening är det därför bara bra att utredningen nu föreslår att denna paragraf tas bort och att miljöprövningen vid vattenmål därmed blir mer renodlat miljöinriktad och mer lik den vid andra miljösmål.

Från domstolsföreträdare hävdades att det i vissa fall kunde vara bra med en sådan paragraf för att på ett enkelt sätt kunna avslå de mest tokiga projekten, som ofta kom från enskilda personer.

Miljöprocessutredningen Kap 11 Vattenkraft Riksintresseklassning av älvar och omprövningarna

SÄRSKILT YTTRANDE AV LARS LINDSTRÖM

Omprövningar är en del av det ursprungliga tillståndet.

Man bör komma ihåg att vattenkraftverk fått sina tillstånd *för all framtid* och att det därmed måste finnas möjligheter till omprövningar. Vid den ursprungliga miljöprövningen har kraftbolagen dessutom i många fall också fått avstå energi och fått satsa pengar i åtgärder för att minska skadorna. Dessa kan emellertid inte förutses för hur lång tid som helst utan sätts ofta på provotid och där möjligheten till omprövningar är en del i detta. Det är därför det finns möjligheter idag till omprövningar av villkoren och att kraftbolagen kan få avstå upp till 5 % av intäkterna eller vattenföringen. Detta gäller de flesta vattendrag.

Kraftbolagen har alltså redan från början att räkna med att de eventuellt kan få villkoren ändrade och att de kan få avstå produktion eller pengar till åtgärder för detta ändamål. Omprövningsmöjligheten ska alltså ses som en del i den ursprungliga miljöprövningen men att det också finns en begränsning i och med att den inte får äventyra syftet med verksamheten.

Dessa 5 % kommer ursprungligen från de gamla *kungsådrebestämmelserna* där man i de stora älvarna, som i 1918 års vattenlag var särskilt namngivna, ålades att alltid släppa fram minst 5 % av vattenföringen i en s.k. kungsådra för att bl.a. ge möjligheter till fiskvandring. I och med den nya vattenlagen från 1984 överfördes dessa bestämmelser till att gälla alla vattendrag men att tiden mellan omprövningarna istället förlängdes till 50 år.

Långt ifrån alla kraftverk behöver genomgå en omprövning av villkoren på grund av att det i många fall redan är så förstört att det saknas praktiska möjligheter att genomföra verkningfulla åtgärder. Om högt räknat vart tredje kraftverk skulle omprövas så blir förlusten av energi mindre än 1TWh. Den praktiska tillämpningen hittills har enligt flera beräkningar visat att det blir långt mindre än detta, troligen klart under 0,5 TWh fram till 2030. Som jämförelse kan nämnas att sedan 1994 har sammanlagt förlorats mindre än 0,1TWh vid omprövningar

Riksintresseklassningen för att hindra omprövningar är inte en rimlig åtgärd

I och med att omprövningsmöjligheten en gång främst var avsedd för de stora älvarna, och i och med att minskningen av energiproduktionen totalt sett blir mycket ringa (mindre än 0,5 TWh), är förslaget från utredningen om riksintresseklassning av de stora älvarna inte en anpassad åtgärd som kommer att ge en rimlig avvägning mellan energi och miljö. Energivinsten, d v s den uteblivna energiförlusten, står inte i proportion till förlusten av de möjligheter att förbättra miljön, som en omprövning skulle innebära. Detta gäller inte minst i form av förbättrat fiske och mer produktiva och framför allt artrika vattenmiljöer. Den avvägning mellan energi och miljö som behöver göras kan redan idag behandlas på ett ganska rättvist sätt i den nuvarande

prövningen enligt miljöbalken. En förlust av en energimängd på totalt mindre än 0,5TWh kan inte heller anses vara av den storleksordningen att det är fråga om ett riksintresse. Frågan om riksintresse för energin får i ett sådant fall närmast ett löjets skimmer över sig, i och med att det inte är fråga om att riva de gamla kraftverken utan endast förbättra de ofta otidsenliga villkoren, vilket ger en ganska liten inverkan på energiproduktionen.

Angelägna omprövningar hindras

Det finns angelägna, och nu aktuella omprövningar, där stora miljövinster är möjliga, men som får svårt att kunna genomföras om riksintresseklassningen av de stora utbyggda älvarna införs. Det gäller bl.a. åtgärder i Ångermanälven med ändrade tappningar i Vojmån och Nämforsen samt liknande åtgärder i Mellanljusnan och i nedre Dalälven samt ytterligare några fall i andra älvar. Detta ska jämföras med att det finns ett antal kraftverk där de naturgivna förutsättningarna för en omprövning saknas, och där skadorna är så stora att det inte går att förbättra miljön hur mycket man än vill.

En riksintresseklassning skulle också avsevärt försvåra genomförandet av de åtgärder som riksdagen krävt att regeringen ska redovisa för att fiskvandringen förbi kraftverken ska förbättras.

Förslaget till avgiftssystem ger en bättre avvägning mellan energi och miljö

Ett avgiftssystem, där alla vattenkraftverk betalar en avgift på någon eller några procent, är ett bättre alternativ än utredningens förslag om riksintresseklassning eftersom man därmed kan minska bortfallet av energi samtidigt som man kan styra åtgärderna dit där de gör bäst nytta och utan begränsning till 5 %. Det finns som sagt nämligen många kraftverk speciellt bland de större, där det överhuvudtaget inte går att förbättra miljön med rimliga åtgärder, medan det finns andra där det kan krävas större tappningar än 5 % för att få en nöjaktig förbättring av miljön.

Om man exempelvis sätter avgiften till mindre än 5 % så kommer kraftverksägaren att få en mindre kostnad än han idag riskerar. Man kan likna det vid en försäkringsavgift. Troligen kan avgiften sättas

så lågt som 2-3 % eller kanske ännu lägre, men ändå ge så pass mycket pengar att det räcker till alla omprövningar som är möjliga att genomföra samt även bekosta länsstyrelsernas och Kammarkollegiets kostnader för handläggning och framttagande av underlag för miljöprövningen.

Förslaget till avgiftssystem ger alltså både en liten förlust av energi, en rättvis fördelning av kostnaderna mellan kraftverksägarna och möjligheter att satsa på åtgärder för miljön där de gör bäst nytta.

VI MINNS

Bertil Hemming
Nås

Karl Löfroth
Fällfors

*Vatten som porlar rakt in i
känslor och drömmar...*

TEXT OCH FOTO LARS NORMAN

A

N RINNER VID FJÄLLETS FOT. Kristallklara över grus och sten. Ett sagoväsen som letar sig fram genom urskog. Vatten som porlar rakt in i känslor och drömmar.

Så lätt att kisa med ögonen mot ljuset som silar mellan trädkronorna. Göra en tankelek och resa runt klotet. Möta Borneos urskog. Mengaristräd skymtar i regnskogstaket. Fikusar, lianer och deleniablader ger en dunkel värld. En jättelik svart näshornsfågel flaxar mellan träden.

Öppna ögonen och se skogen i norr. Flerhundraåriga granar och tallar. Vindfällan och torrakor. Skorstensstubbar och rotvärtor. Varje enskilt träd med sin individuella utformning. Sin historia. Sitt sätt att leva. Format av sina gener, snötrycket, torka och regn, köld och storm. Ibland av blixnar och brand.

Naturen spelar med full kraft i drömmarnas regnskog men också här. Stormen kommer då och då farande längs dalgången och ger en skog full av larm och buller. En vind som letar bland träden. Bryter stammarna rakt av när de sitter fast med sina rötter i tjälen. Vräker ned hela träd när vinterns grepp släppts om rotsystemen.

Åvattnet är en annan naturkraft. Svallar bräddfullt genom dalen under vårens och höstens högflöden. River i stränder och skog. Lyfter loss träden. Samlar brötar av träd i trånga passa-

ger. Bildar ett flerådrikt nät av bäckar och kvillar som söker sig genom flacka partier av markerna. Sorlar och porlar som otaliga vattenblänk bland stammarna.

En planta strävar uppåt i ljuset vid åstranden. Aning av något nytt bland jättar av skuggande, svajande träd. Växer i de förmultnade resterna av en gammelfura. Liv och död på samma plats. Träd dör och ersätts med nya. Skogen som helhet lever vidare. Livet är en ständig stafett hos en natur i balans.

Mörka vingar skymtar. En stor fågel glider över träden. Ingen näshornsfågel nu. Det här är kungsörnens hem. Boet finns i en gammelfura. En jättelik risbale byggd av tusentals grenar. Trampad av örnfötter genom generationer av häckningar. En unge väntar och spanar. Lockar på sina föräldrar. Lyssnar på ån som sorlar förtroligt som en del av örnarnas värld.

Träden bär örnbon med sina grenar men är också bärare av livet i åvattnet. Det gröna valvet av träd och buskar skänker skugga och hindrar att vattentemperaturen blir för hög för olika smådjur. Den täta växtligheten är dessutom ett filter som stoppar slam från att transporteras ut i ån och lägga sig som en kvävande matta på botten. Trädens rötter stabiliserar marken och förhindrar erosion vid åstranden, samtidigt som rotsystemen och fallna träd ger skydd åt vattnets innevånare. Blad från omgivande träd är den viktigaste energikällan i små vattendrag. Den gröna energin äts upp av bland annat sländlarver och märkräfter. Djur som i sin tur blir föda för andra arter i näringskedjorna.

Rödingen finns i toppen av en näringskedja. Ån är fiskarnas barnkammare. Smårödingar som jagar sländlarver, kräftdjur och snäckor. Vuxna fiskar vilar och väntar i djuphåljan och sel. Söker ån för sin lek under sensommar och höst. Vandrar uppströms från vuxenlivet i sjön längre ner i dalen. Skönheter i rött och vitt, silver och grönt som smälter in i virrvarret av rötter och vindfällen.

Möten vid urskogsströmmen. Varje träd med sin individuella utformning. Plantor som söker ljuset. Örnar vaggas i grenverket. Rödingar glider bland trädens rötter. Överallt kretslopp, överallt samspel. Skönheten finns i funktionernas samklang.

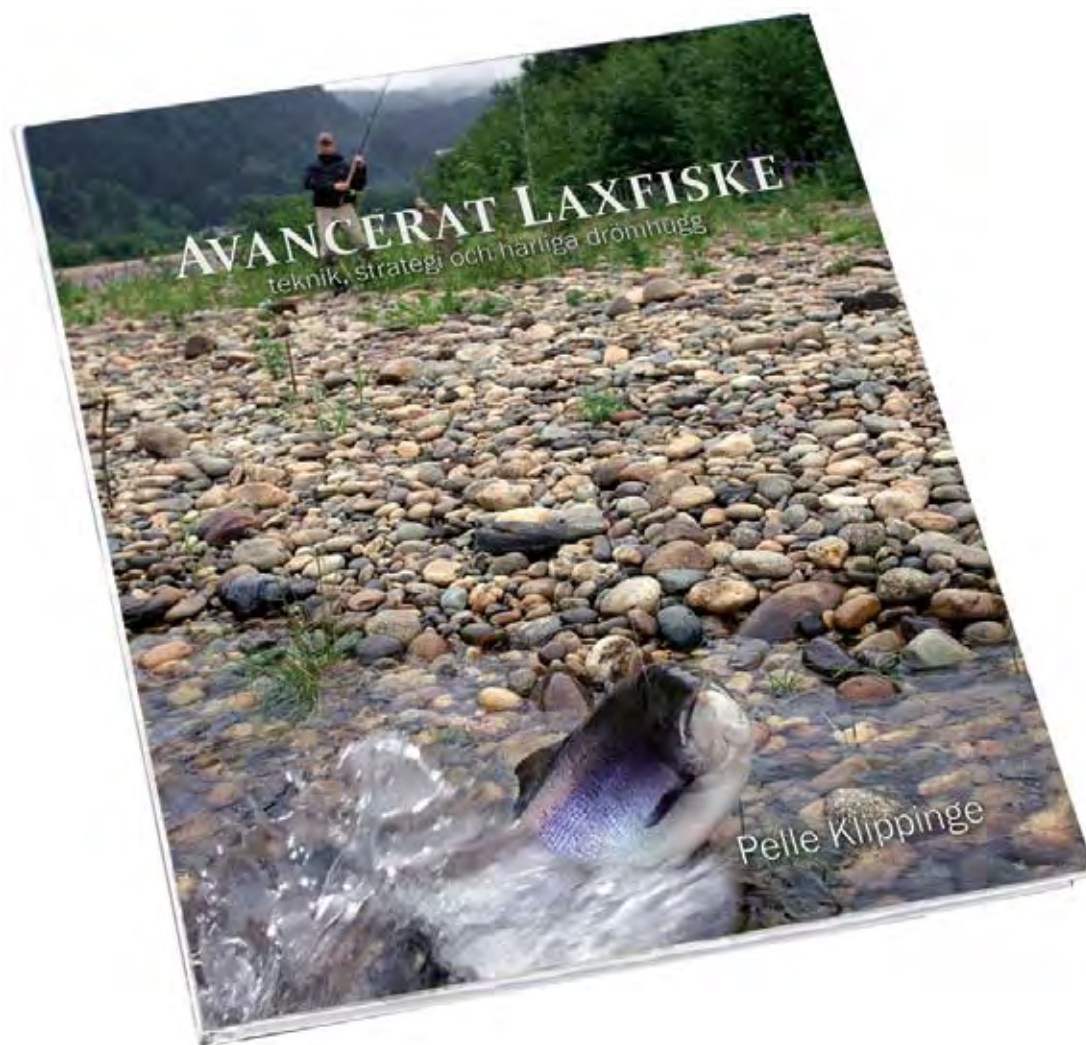

”Möten vid urskogsströmmen. Varje träd med sin individuella utformning. Plantor som söker ljuset. Örnar vaggas i grenverket. Rödingar glider bland trädens rötter. Överallt kretslopp, överallt samspel. Skönheten finns i funktionernas samklang.”

Foto: Kent Moén

I sin nya bok "Avancerat laxfiske" varvar författaren *Pelle Klippinge* råd om smarta val av tekniker och strategier för laxfiske med fluga under olika betingelser med härliga skildringar av spännande laxfisketurer i olika länder. Utan tvekan ligger hemmaälven, Emån, honom varmt om hjärtat. I bokens avslutande kapitel berättar Pelle Klippinge både om hot mot laxfisket i Emån och utvecklingsmöjligheter för detsamma. Här följer några utdrag ur bokens slutkapitel.

Pelle Klippinge, Avancerat laxfiske – teknik, strategioch härliga drömhugg, Bokförlaget Settern, Örkelljunga, 2008.

Mer om hemmafisket

Laxen och havsöringen hade ända fram till 1900-talets början fritt lopp från mynningen ända upp mot källflödena på småländska höglandet. En sträcka på drygt 15 mil mellan tummen och pekfingret! I boken *"Emån – med flugspö längs världens förnämsta havsöringsvatten"* som jag skrev år 2000 beskrivs ingående Emåns intressanta men ändå sorgliga förvandling. Detta från ett fullvärdigt laxvatten till den magnifika havsöringså det skulle bli.

Innan vi går vidare vill jag därför bara repetera lite av historiken och en hel del intressant läsning om detta finns i utredningen; "Om Emåns lax och laxfisken", som utfördes 1890 av Filip Trybom. Ögnar man igenom den inser man snart att Emån hyste ett omfattande laxbestånd. Och det var stor lax! En del av dessa fångades i de fasta fisken eller "tenor" som fanns utplacerade lite varstans längs Emån. Vanliga fångster i dessa var sådär 50-60 laxar och år. Under Gustav Vasas tid på 1500-talet fanns det exempelvis ett dylikt fiske vid den dåvarande outbyggda och mäktiga Torsforsen i Emsfors. Den tid på året som gav störst fångster enligt den Trybomska utredningen var mellan pingst och midsommar vilket fortsatt är den mest intressanta tiden att göra ett frest på de *Salmo Salar* som stiger.

I början av 1900-talet anlades flera kraftverk i Emån. I och med detta klippte man av laxens tidigare vandringssväg. Abrupt och definitivt av dåvarande Sydsvenska Kraftaktiebolaget, senare Sydkraft och idag EON. Först i raden var Finsjö nedre 1903 endast cirka 3 mil från mynningen. Sedan tystades Torsforsen vid Emsfors år 1907 och strax efter det Karlshammar. Detta stoppade som sagt effektivt laxen och det är nog ingen överdrift att påstå att de ingreppen tillsammans med allt större industriutsläpp tog ett fast stryptag på det ekologiska systemet.

Laxen stängde sig blodig mot dammarna och det var sannolikt under denna epok som Emån förvandlades till ett mer renodlat havsöringsvatten. Detta på de kvarvarande kilometrarna som återstod och där havsöringen sedan tidigare redan var etablerad. Från att ha varit laxförande på så många mil kan man kallt konstatera att Emån, efter det att kraftstationerna anlades, på kort tid blev endast hade en spillra kvar av sitt bestånd. Detta på den sista halvmilen innan utloppet i Östersjön.

Under senare år har det skett en del positiva åtgärder för att främja vandringsfisken. Sedan 2006 är exempelvis kraftverksdammen vid Emsfors åter öppen efter lång och utdragen strid efter inlösen av fallrätt. Planerna är nu att riva hela dammanläggningen och även återställa Emån i så ursprungligt skick som möjligt. Huruvida detta kommer att gynna just laxen är svårt att säga men kanske finns det trots allt elände såväl i ån som ute i Östersjön en spillra kvar av Emåns ursprungliga lax. Se bara på smärre underverk som skett i exempelvis Danmark och den tidigare misshandlande Skjern å. Där fanns trots allt elände en

aldrig så liten ursprunglig laxspillra kvar visade DNA tekniken och den tog man vara på. Odlade fram nya generationer och fick den ursprungliga laxen tillbaka. Låt oss därför hålla tummarna också för Emån även om havsöringen i modern tid står i centrum för åns berömdhet.

Bortsett från allmänt svaga laxår är akilleshälen för Emån vanligen en kombination av lågt flöde samt hög vattentemperatur. Det spökar helt enkelt till det. Jag antyder också det redan i boken om Emån och klassar åns lax som

världens svåraste att fånga på fluga vilket jag inte behöver ta tillbaka. Flera erfarna "experter" som försökt fresta en "head and tail lax" i någon av poolerna kan säkert också stämma in. Men det är som oftast bara att försöka vidare. Precis som isländske Orri Vigfusson uppmuntrade mig med vid ett besök vid isländska Laxá för några år sedan. Laxen var trög men han manade på; "Keep trying – give it five minutes more". Lite pep-talk är alltid värdefullt och till slut brukar kastandet som bekant ge resultat. I Emån får man dock räkna med längre tid än vanligt. Har man å andra sidan såväl tid som tålamod kan belöningen bli rejäl.

Vid ett par tillfällen har det dock hänt att Emålaxen riktigt tagit sats och mer eller mindre anfallit flugan som en målsökande torped direkt efter den landat. I den situationen är det väldigt svårt att vara kall och inte rycka bort flugan kan jag säga. Kroppen lyder liksom inte utan agerar på egen hand. Precis så var det uppe på Emsforsvattnet en juniförmiddag då jag bara skulle ta några snabbkast ni vet. Bara känna lite på ett nyinskött spö någon timme innan sönerns skolavslutning i Påskallaviks kyrka, prydligt iklädd vit skjorta, finbyxor och lågskor.

En lax kom i full sula och formade plog innan den brakade på under buller och bång! Rusade över mot andra sidan och skar av näckrosskaft längs andra sidan så jag trodde krokfästet skulle ryka all världens väg. Otroligt att grejerna bara höll! Allt gick dock bra men laxen var seg och klockan tickade på. Blev lite panikläge. Landade till slut in bjässen men stack mig på laxens vassa tänder så blodvite uppstod i brådskan. Hivade in den i bagaget och körde till kyrkan så snabbt det

gick. Smög in på sjunde raden nedifrån lagom till "den blomstertid nu kommer" och försökte så gott det gick att se så oberörd ut som möjligt. Hjärtat dunkade och när jag slog upp psalmboken fastnade några blanka laxfjäll på pärmerna. Det var fint att se och jag sjöng med för full hals. Väl

utanför sneglade folk lite småleende åt mig och när jag tittade efter var det ett par rejäla blodstänk på skjortan. Inte bästa kyrkstassen kanske men vad gjorde väl det när första Emålaxen var bärgad. Halleluja!

Något som kanske kan vara av intresse till en början är de blanklaxar jag lyckats lura här hemma i Emån. Det har sannerligen inte blivit så många under årens lopp men det som istället är påfallande är den höga medelvikten. In alles har jag bokfört 25 laxar varav hälften vägt 12 kilo eller mer. Inga bruna höstlaxar är medräknade i detta alls utan bara fångster under "blanklaxperioden"

maj och juni. Medelvikten blir då fina 11,4 kilo vilket jämförelsevis är högt och kanske till och med i klass med forna Årøy och Stryn eller kanske Alta i norr? Hur som helst är det ett högt snitt. Min största lax på 16,5 fångade jag den 29 maj 2002. Efter den följer två på 16 kilo styck. De minsta jag landat under nämnda period, fränsett en liten smålax i slutet av 80-talet som inte är inkluderad, vägde 6,2 respektive 6,5 kilo.

Låt mig än en gång understryka att Emån inte är något laxvatten med någon som helst stabilitet utan istället ett av de mer

opålitliga. Min senaste blanklax som vägde 12 kilo prick fick jag i maj 2008. Perioden mitten 80-tal till slutet 90-tal var det dock tämligen bra med lax. 1995 landade jag exempelvis hela 4 stycken vilket är personligt säsongsrekord i ån. Man såg också en hel del lax under dessa år. Under senare år verkar det som om laxstammen tunnats ytterligare samtidigt som havsöringens snittvikter har minskat. Ingen bra prognos, tyvärr och sammanfattningsvis inget vatten att satsa sin enda laxvecka på där det lätt kan gå flera långa år mellan laxhuggen. Detta även om man bor på plats.

Som fiskevårdsintresserad i Emån sedan många år är det sorgligt att behöva konstatera hur illa våra fiskstammar behandlas. Inte minst då ute i Östersjön. De som läst Isabella Lövins bok "Tyst hav - jakten på den sista matfisken" får garanterat kalla kårar längs ryggen. Man får också bekräftat det man ibland har misstänkt och det är verkligen skrämmande att läsa om det hon beskriver som "järntriangeln". Det som avses är fiskerinäringens starka inflytande över myndigheter och beslutsfattare. När det gäller laxen är det ju exempelvis otroligt att Sverige lyckats skaffa sig undantag från EU:s generella förbud mot att äta fet fisk innehållande för höga doser dioxin. Laxen får inte användas till djurfoder men vi svenskar tillåts äta, vilket är minst sagt frapperande. Vidare är det ett mysterium hur svenska yrkesfisket kunde skaffa undantag mot förbud för drivgarnsfiske under så många år. Från och med 2008 är de i alla fall borta medan laxfällor vid många mynningsområden finns kvar. Hur länge beslutsfattarna ska tillåta detta fiske återstår att se.

Något som liknar nämnda "järntriangel" får man också ta del av lokalt på närmare håll och direkt på plats utmed Emån. Enda skillnaden där är att yrkesfisket istället utgörs av företrädare för vattenkraft och jordbruk. Här finns flera exempel på hur de gör i stort sett precis som de vill utan att ta minsta hänsyn. Detta medan flata och ansvariga myndigheter inte gör vad som krävs.

Jag skulle kunna fylla en hel sida med trist läsning men nöjer mig här med att konstatera att utdikningar, invallningar, turbiner, otillåtna turbingaller, hårresande regleringar, sprängningar eller avledningar har skadat och skadar betydande delar av hela ekosystemet. Som regel klarar man sig undan med en reprimand som mest. Detta medan utredningar och undersökningar läggs på hög trots att problematiken egentligen är välkänd. Mer data eller forskning hjälper inte. I sammanhanget ska man inte glömma att Emån räknas som ett av världens värdefullaste vatten i sportfiskesammanhang och det skulle inte förvåna mig om Isabella Lövin hittar intressant stoff här till sin nästa bok.

Detta pågår samtidigt som några fiskeklubbar och Gustaf Ulfsparrs Stiftelse jobbar ideellt med fiskevården i ån. Och fiskevården är betydelsefull i alla våra vattendrag, inte bara för lax och havsöring utan också flera andra arter. Men inte ens detta till synes oskyldiga arbete löper friktionsfritt alla gånger. Inte ens i Emån trots att man där har riktigt långtgående traditioner inom området.

Det jag tänker på närmast i det sammanhanget och som vällar återkommande frågeställningar och missuppfattningar är det som hände på Ems Fastighets AB:s del av Emån. Jag ska därför försöka klargöra något av detta.

Om vi återknyter till år 2000 börjar upprinnelsen till en trist historia. Fiskeförvaltaren på Em, Göran Ulfsparre, får under december ett brev från nämnda Embolaget som meddelar att det kommer ske omdaningar vad det gäller fiskevården trots man bedrivit detta framgångsrikt under lång tid. Först genom Gustaf och sedan under Göran Ulfsparres ansvar och ledning i samarbete med lokala medhjälpare. Förändringarnas vindar börjar sedan blåsa från frisk vind till storm då Embolagets styrelse beslutar att inte längre tillåta ideellt fiskevårdsarbete. I och med detta avgår Göran Ulfsparre som fiskeförvaltare med omedelbar verkan den 3 juni 2001. I en smått omtumlande pressrelease låter han meddela följande;

”Ems Fastighets Ab har efter bolagsstämma den 2 juni och vid styrelsemöte den 3 juni underkänt mitt sätt att sköta fiskevårdsarbetet och uttalat misstroende mot mig som fiskeförvaltare.”

En nästan hundraårig fiskevårdsepok går därmed i graven lika oväntat som plötsligt. I ett historiskt perspektiv tror jag för övrigt det är unikt att man förbjuder något så fint som fiskevård och frågan är om det någonsin kommer en rimlig förklaring. Nyfiket undrar man vad som var den egentliga anledningen även om det är meningslöst att spekulera. Låt oss bara hoppas att de nya krafterna för de goda traditionerna vidare och precis som Gustaf och Göran också går i frontledet för Emån, fiskevården och havsöringen. Som åns största profitör har man ett stort ansvar här vilket förpliktar. Då jag i februari 2008 frågade 80 årige Göran Ulfsparre varför han avgick så drastiskt förklarade han enligt följande;

”Mitt ställningstagande att avgå med omedelbar verkan kom då jag insåg att fiskevården skulle bli försämrad utan ideella krafter. Jag kunde helt enkelt inte ta ansvar för detta. Mina krafter ägnar jag istället helt åt Gustaf Ulfsparres Stiftelse som är helt oberoende av Embolaget”

I sammanhanget faller även nämnda Gustaf Ulfsparres Stiftelse in i bilden. För den som inte känner till så är Stiftelsen en organisation som arbetar ideellt med fiskevården i Emån och som plöjt ner ungefär 300.000:- i ån sedan start. Stiftelsen bildades efter Gustaf Ulfsparres död 1987 och vars logga är en hoppande havsöring. Stiftelsen hyrde under flera år lokal av Embolaget i stora huset på Em. Där, i sitt rätta historiska element, förvarades en stor samling äldre fiskeprylar, fångstjournaler och andra klenoder efter Gustaf och Göran Ulfsparres

långa epok som flugfiskets och havsöringens bundsförvanter vid Emån.

I mars 2006 kom nästa märkliga beslut från Embolaget som kortfattat innebar att Stiftelsen inte längre fick verka med Em som bas och bedriva försäljning eller dylikt till fiskevårdens fromma. Stiftelsen inklusive samlingarna lämnade därmed Em och flyttade till Gula Villan vid Jungnerholmarna i Fliseryd. Där invigdes nyligen ett museum som för övrigt självaste Carl den XVI Gustaf besökte hösten 2007.

För den som läst min bok om Emån är ovanstående händelser av vikt att känna till och bör ses som ett komplement. Varför förbjuder man egentligen ideell fiskevård och hur kunde Embolaget besluta så tokigt att man mister sin viktigaste kraft vad gäller ”river managment”, verkar i alla händelser inte särskilt konstruktivt samtidigt som det är en plump i en annars så framgångsrik fiskevårdshistorik.

BESTÄLL

MATERIAL FRÅN ÄLVRÄDDARNA

TRYCK: STRÖMMANDE ÄLVAR – LEVANDE LANDSKAP (Älvs logotyp)

Tryckfärger: Blått/Grönt

T-shirt (naturfärg)

S..... M..... L..... XL..... XXL.....

Skärmmössa

Tygkasse

Dekal – mindre

Kåsa i plast, 25 cl. (blå m. vitt tryck)

Kåsa i plast, 50 cl

LEVANDE ÄLV – Peter Hannebergs vackra bok

om Kalixälven.

DAMMAR SOM BISTÅND – bok av Ann Danaiya Usher.

Medförfattare bl.a Lars Lövgren

MED FÖNSTERBORD I PARADISET – en bok med nästan 30

lättisamma men tankvärda betraktelser av Larry Lundgren

BOKEN OM VOJTMÅN av Ingela Brosché. Lär känna Vojtmåns

fantastiska naturkvaliteter genom hennes många fina färgbilder!

Informationsbroschyr

Pris

Antal

Summa

90:-

55:-

30:-

10:-

20:-

25:-

100:-

220:-

150:-

150:-

gratis

Räkning bifogas varorna

Porto tillkommer

Plusgiro: 73 65 73 - 7

Adress:

ÄLVRÄDDARNAS SAMORGANISATION

c/o Åke Söderlind

Svedjeudden 114, 890 51 LÅNGVIKSMON

Tel: 0662- 300 05, 070-639 55 59

Namn:

Adress:

Tel:

Jag anmäler följande nya medlemmar till Älvräddarnas Samorganisation. Sänd material och inbetalningskort till dem.

Namn:

Namn:

Adress:

Adress:

Följande företag har tilldelats diplom år 2009 för att de lämnat värdefulla bidrag till skyddet av de återstående outbyggda älvarna och älvräckorna i Sverige:

<i>Abu AB Svängsta www.se.purefishing.com</i>	<i>Bertil Liljemarks Hovslageri Brukmon 403 655 91 Karlstad</i>	<i>BRV Revision Selet 930 47 Byske</i>
<i>Archipelago Fishing Luleå www.afishing.se</i>	<i>BIAs Naturguidning Storsele by www.biasnatureguide.vilhelmina.com</i>	<i>Capricorn Fly Borlänge www.capricorn.se</i>
<i>Aurora Borealis Adventures Ekorsele, Vindeln www.auroraborealis.nu</i>	<i>BIOS AB Malung www.bios.se</i>	<i>Crilles Flugfiske Långsele www.crillesflugfiske.se</i>
<i>Be Outdoor Norsborg www.beoutdoor.se</i>	<i>BlixtSport Umeå www.blixtsport.se</i>	<i>CWC AB Spånga www.cwcab.com</i>

Fortsättning på nästa sida...

Vid definitiv eftersändning
återsänds försändelsen med nya
adressen på baksidan

Älvräddarnas Samorganisation
c/o Lars Lövgren
Granvägen 26
922 32 VINDELN

Fortsättning från föregående sida:

Följande företag har tilldelats diplom år 2009 för att de lämnat värdefulla bidrag till skyddet av de återstående
outbyggda älvarna och älvräckorna i Sverige:

<i>Cykel och Fritid Vindeln www.cykelochfritid.se</i>	<i>Jävrebodarnas Laxodling AB Jävrebryn www.fiskecampen.se</i>	<i>Tjarn upplevelser & rekreation Nordmaling www.tjarn.se</i>
<i>Det Naturliga Fisket Ek. för. Rimforsa www.detnaturligafisket.com</i>	<i>Lapland Aqua Forsknäckarna Granö www.forsknackarna.com</i>	<i>Tällberg Trading Tällberg www.tallberg.trading.se</i>
<i>Fanér Flugfiskeaskar Eriksberg 641 93 Katrineholm</i>	<i>Loop Tackle Design AB Åkersberga www.looptackle.se</i>	<i>Utekompaniet Själavad www.utekompaniet.se</i>
<i>Fiskarnas Redskapshandel Stockholm www.fiskarnas.se</i>	<i>MÅ Fiske & Fritid AB Uppsala www.mafiske.se</i>	<i>UTM Sölvkroken Arbrå www.utmsolvkroken.se</i>
<i>Fiske & Fiskar Malmö www.fiskefiskar.se</i>	<i>Norrbyströmmens AB Lidingö www.norrbystrommen.se</i>	<i>Vestlis Flugfiske & Fritid Borlänge www.colmic.se</i>
<i>Fiske för Alla Karlstad www.fiskeforalla.com</i>	<i>Raabgården Jakt och fiske Överkalix www.raabgarden.se</i>	<i>Vildmarkshörnan Kiruna www.vildmarkshornan.com</i>
<i>Fiske-Biten Stationsgatan 2 871 45 Härnösand</i>	<i>Raskens Sportfiske Service Markaryd www.raskenssportfiske.com</i>	<i>Willys Sportfiske Västerås www.willyssportfiske.se</i>
<i>Fiskmiljö i Nilivaara Gällivare fiskmiljo@spray.se</i>	<i>Roffes Fjällfiskeredskap Lövliden 29 912 92 Vilhelmina</i>	<i>Willys Sportfiske Långmärtensgatan 2 722 26 Västerås</i>
<i>Fly Dressing Habo www.flyddressing.se</i>	<i>Skandinavians Sportfiskecenter AB Ljungby www.sportfiskecenter.nu</i>	<i>Vojmåns Husvagnscamping Vojmån 9 912 92 Vilhelmina</i>
<i>Guide B-O Kiruna www.guideb-o.se</i>	<i>Stockholms ChockladosAB Ålta www.pralinhuset.se</i>	<i>Wollmars Sportfiske Borås www.wollmars.com</i>
<i>Gävle Fiskredskap Gävle www.gavlefiskredskap.se</i>	<i>Storforsen Hotell AB Älvsbyn www.storforsen-hotell.se</i>	<i>Zpey Oslo - Norge www.zpey.no</i>
<i>Görans Sportfiske Eskilstuna www.goranssportfiske.se</i>	<i>Storsjö Fiskecamp Storsjö Kapell www.storsjo.com</i>	<i>Anders Grävare Nyfors 14 934 95 Kåge</i>
<i>Hotell Forsen Vindeln www.hotellforsen.se</i>	<i>Studio Henrik Bonnevier Stockholm www.bonnevier.com</i>	<i>Arctic Fishing Ekonomisk förening Boden www.afishing.se</i>
<i>Icehotel Adventures Jukkasjärvi www.icehotel.com</i>	<i>Sundbybergs sportfiskecenter Sundbyberg www.sundbybergssportfiske.se</i>	
<i>Jensen & Celandier AB Ullared www.fiskebutiken.nu</i>	<i>Tackle design Solna www.bromanodell.com</i>	